

Nr 18/1995

Äganderätt skall inte heta pengar

Carin Stenström

Förord

I denna essä belyser frilansjournalisten och Dagen-medarbetaren Carin Stenström fastighetsskattens moraliska implikationer.

Till skillnad från beskattning av löner, företagsvinster och konsumtion riktas fastighetsskatt mot en tillgång som inte består av, och för ägaren sällan omsätts till, reda pengar.

Fastighetsskatten utgår därmed från att ägandet alltid kombineras med lönearbete som kan bekosta denna skatt. Den här hållningen blir ännu tydligare när makthavarna motiverar höjningen med att man samtidigt återställer värdet på ränteavdraget. Detta ger sammantaget en tydlig signal om att kravet för att kunna äga sin bostad är att man har hög inkomst.

Men det finns andra livsstilar, som inte utgår från industrisamhällets ekorrhjul av lönearbete, bidrag och lån. Genom händighet, sparsamhet och inslag av självhushåll kan medborgare i egen fastighet leva "fattigt" i bemärkelsen låga kontanta inkomster. Mot dessa livsstilar slår fastighetsskatten hårt. Och det gäller inte enbart skärgårdsbefolkningen.

Stockholm i november 1995

Dick Erixon
Projektledare

Innehåll

Händiga medborgare nagel i ögat på överheten	3
Låga kostnader ger personlig frihet	3
Ska bara "besuttna" kunna äga fastighet?	4
Bo kvar hemma på ålderns höst	5
Inte bara skärgårdsbefolkningen kommer i kläm	6
Allt fler snärjs in i statens skyddsnät	7
Bryt den onda spiralen	8
Ett hjälplöst folk.....	9

Händiga medborgare nagel i ögat på överheten

Kan man beskatta en samhällskultur? Kan man brandskatta ett sätt att leva som för många, kanske de flesta, människor är rätt och naturligt? Det är den viktiga frågan, när regeringen höjer fastighetsskatten på ett sätt som, i kombination med kraftiga ökningsvärden av taxeringsvärdet, får tillvaron att gunga för många medborgare.

Den utgångspunkt som gäller för statens syn på försörjning och beskattning, är att människan lever av pengar allenast. Det är ett enkelt och bekvämt synsätt, men det har ingen förankring hos den stora gruppen hårt arbetande medborgare. För dem är det självklart att försörjningsförmåga måste mätas på ett annat sätt, att standard inte bara beror på inkomst utan också på hushållning, sparande och inte minst på eget obetalt arbete. Att vara händig, att kunna reparera - laga bilen, odla grönsaker, jaga, fiska, sy - är en del av försörjningen.

I arbetarklassen och på landsbygden är kunskaper som dessa helt avgörande för den materiella standard man kan uppnå. För det politiska etablissemanget, framför allt på vänsterkanten, har denna informella ekonomi alltid varit en nagel i ögat. Den har stört ritningar, den har försvärat den politiska kontrollen. På olika sätt har man försökt begränsa den, reglera den, beskatta den.

I den icke penningbaserade försörjningen finns naturligtvis en hel del så kallad svart verksamhet, men det vore en grov förenkling och ett bevis på djup okunnighet om verkligheten, att beteckna hela den informella ekonomin som svart.

Låga kostnader ger personlig frihet

Den som bor på landsbygden vet att det går att leva bra även om man har en relativt låg inkomst. Det är kostnaderna som är avgörande; på landsbygden har människorna större möjlighet att själva kontrollera och påverka sina kostnader. Det har skapat en självständighet och en tillfredsställelse som möjligen stört överheten. Men det har också haft den viktiga effekten att utslagningen på landsbygden, trots dess låga förvärvsinkomster, är liten.

Låt mig ta ett exempel från min egen närhet, en familj i övre medelåldern, utan stora inkomster men med ett fint hus. Fram till slutet av femtiotalet var de torpare på ett kronotorp, omodernt utan elektricitet. Förmodligen insåg de att tiden höll på att springa ifrån torparlivet. Då fick de veta att ett litet hus i grannskapet, också ursprungligen ett torp, var till salu.

Men hur skulle de som var egendomslösa kunna köpa huset? Förvärvsinkomsten räckte inte. Jo, lösningen fanns för de hade andra resurser. Mannen i familjen var hantverksskicklig och hade på lediga stunder, för sitt nöjes skull, byggt en fin båt i ek. Den sålde han nu och fick på så sätt pengar till huset. Sin händighet har han sedan använt till att bygga till och rusta upp, så att det nu är en prydlig och välkött villa. För det ska han nu beskattas i reda pengar.

På landsbygden, men också i övriga samhället, lever uppfattningen kvar att låga kostnader innebär personlig frihet. Att inte leva på lån, att spara så att man kan äga sin bostad, att förvalta det man ärvt eller förvärvat är fundamentala och nedärvda målsättningar. Sverige har en lång sådan tradition. Att vi, till skillnad från andra europeiska länder, haft en självägande och fri bondekår har säkert haft avgörande betydelse för den fredliga och demokratiska utvecklingen i vårt land. Självklart har denna inställning av förvaltarskap också haft stor betydelse för landets ekonomiska utveckling och materiella välstånd.

Men alla har inte varit självägande. För inte så länge sedan var skillnaden mellan "besuttna" och "obesuttna" en brutal vattendelare i samhället. Endast de besuttna hade möjlighet att förvärva fast egendom. Endast de välbärgade kunde äga mark. Allt medan de obesuttna var för evigt låsta i beroende och godtycke, prisgivna åt dem som bestämde villkoren. Det födde fruktan, men också vrede.

Ska bara "besuttna" kunna äga fastighet?

Är vi på väg att återskapa indelningen i "besuttna" och "obesuttna"? Är vi på väg mot ett samhälle där endast den som har hög inkomst av kapital eller tjänst har råd att äga en fastighet? Och där den som sparat till en stuga eller ärvt ett hus inte har en rimlig chans att behålla den med normala inkomster?

Olle Svennings nyutkomna bok om fadern Eric ("Lojaliteter, Min far (s)") ger åtskilligt att tänka på. Den är en skildring av den hastigt förbiflimrade välståndsvision som präglade samhället och bars upp av arbetarklassen under efterkrigstidens första decennier. Han berättar om somrarna i Höllviken på skånska sydkusten, där inte bara Svennings far (som avancerat till riksdagsman och sossepamp) hade sommarställe utan i stort sett hela den Svenningska släkten, bestående av genuina arbetarfamiljer. Vilken arbetare skulle idag ha råd att köpa sommarhus i Höllviken? Vem skulle ens ha råd att ärva ett hus där? Familjen Svennings stuga är idag mycket riktigt ombyggd till flott åretruntbostad.

Bo kvar hemma på ålderns höst

Det är sedan tio-femton år en allmän uppfattning i samhället att gamla människor ska ha rätt att bo kvar hemma, få sluta sina dagar i den bostad där de levt sitt liv. Det är en inställning präglad av humanism, men också av ekonomi. Sedan det börjat stå klart att åldringsvården slukar allt större resurser och att kostnaderna för pensionärsbostäder och servicehus är stora, har det blivit allt viktigare att låta de gamla bo kvar hemma.

För att underlätta detta har samhället vidtagit en rad åtgärder av både praktisk och juridisk karaktär. Hemtjänst och hemsjukvård har byggts ut. På alla sätt försöker kommunerna att undvika eller skjuta upp en dyr institutionsvård.

Arvslagen har ändrats så att alla har möjlighet att sitta i orubbat bo. Barn kan inte längre kräva att få ut sitt arv om en av föräldrarna är i livet. Huruvida detta är klokt eller inte ur ett samhällsekonomiskt perspektiv kan diskuteras, men lagstiftarens inriktning har i alla fall varit tydlig: de gamla ska uppmuntras att bo kvar.

Att höja skatten på bostäder är att ge en helt annan signal. Det är att göra det omöjligt för många gamla att bo kvar. Sänkta pensioner och höjda avgifter krymper resurserna och med höjd boskatt kan det bli omöjligt att få ekvationen att gå ihop. Lyckas man måste man ändå leva med osäkerheten: när kommer nästa höjning, vad blir nästa steg? Inte ens den som sparar och förvaltar kan längre känna

sig säker. Tvärtom riskerar den som amorterat sina lån för att kunna bo billigt som gammal att drabbas extra hårt av förmögenhetsskatt.

Pensionärens trygghet, ett av välfärdens främsta mål, ersätts med fruktan för ingrepp man inte kan värja sig mot.

Inte bara skärgårdsbefolkningen kommer i kläm

Det har i debatten ofta framhållits vilka orimliga effekter de höga taxeringsvärderingarna och den höjda fastighetsskatten får för kust- och skärgårdsbefolkningen. I Simrishamns kommun lär den genomsnittliga höjningen av taxeringsvärdet vara 200 procent. Att detta skapar ohållbara situationer är uppenbart för alla. Men i mindre slående grad är utvecklingen densamma också i andra områden.

Den bofasta befolkningen kan inte bo kvar i skärgården. Fritidsbebyggelsen kommer att reserveras för de välbärgade. Vi får en ytterligare social skiktning av bostadsområdena. Innerstäderna blir reservat för de välbetalda, medan de med låga inkomster kommer att tryckas allt längre ut från centrum. Utvecklingen påminner om den skräckbild som ges i Olle Svennings bok av bostadssituationen i Malmö vid sekelskiftets början. Ut på den ofria allmänningsplatsen, i förstädernas nöd, tvingades den egendomslösa befolkningen. Stadens centrum omskapades av de nya kapitalägarna.

På den gata i Lund där jag växte upp var det inte så. Där ägdes husen av olika sorters människor, med högst skiftande ekonomiska villkor. Affärsmän och läkare, hantverkare och pensionärer. Mina föräldrar, båda över 80 år, bor alltså kvar på samma gata, och jag kan inte låta bli att ta dem som exempel.

De kom till gatan 1951 efter att ha skapat tillgångarna i botten och köpt ett hus, att användas både för verksamhet och för boende åt en stor familj. Granne med huset låg då en stor nedlagd fabrik. Medan omgivningen förändrats och nu består av hotell och kontorsfastigheter är huset i stort sett detsamma. Kök och badrum ser likadana ut som för femtio år sedan. Men husets värde steg i den senaste taxeringen med 600 000 kronor.

De har älskat sitt hus och varit så rotade att blotta tanken på att flytta varit omöjlig. Det centrala läget har gjort att de kunnat klara

sig själva och inte behövt hjälp med att handla eller uträtta ärenden. Under senare år har huset rymt också studerande barnbarn och andra unga som bott inackorderade till hyfsad hyra mot att de städade och klippt gräs. Också det är ett exempel på den informella, naturliga ekonomi som medborgarna själva skapar därför att den är till nytta för dem - och därmed för samhället. Ungdomarna har kunnat hålla nere studiekostnaderna och de gamla har haft hjälp inom räckhåll om något skulle hända.

Men hur ska de kunna bo kvar i ett hus som taxerats till 1,4 miljoner kronor, av enda anledningen att det ligger i centrala Lund, ett område som numera är reserverat för de penningstarka?

Allt fler snärjs in i statens skyddsnät

En samhälles primära uppgift måste vara att se till att människorna kan överleva, att deras liv och egendom är tryggad. Att skapa sådana villkor att medborgarna kan försörja sig själva och ta ansvar för sina närmaste måste vara centralt i den uppgiften. Endast i undantagsfall ska välfärdsstatens skyddsnät användas. Men vi har fått ett samhälle där någon hänsyn till försörjningen inte längre tas i den statliga planeringen. Följaktligen sitter allt fler fast, insnärjda i skyddsnäten och vars konsekvens är allt större kostnadsbörda för staten.

Att sja om framtiden är svårt. Att göra prognoser också för den närmaste framtiden är vanskligt. I slutet av åttiotalet troddes allmänt att nittioalet skulle bli ett gyllene decennium. Prognoserna pekade på en bekymmersam och bestående arbetskraftsbrist. Den förbyttes på bara några år i en rekordhög arbetslöshet.

Ingenting tyder på att vi inom överskådlig framtid kommer att få se motsatt omsvängning. Utifrån dagens verklighet kan bara den prognosen göras, att bristen på förvärvsarbete kommer att bestå. Och att de offentliga kostnaderna måste fortsätta att minskas.

Detta kan rimligtvis bara leda till en slutsats: människorna måste hjälpas att försörja sig utifrån de resurser som finns och som de själva kan skapa. De kan generellt sett inte förväntas öka sina förvärvsinkomster i nämnvärd omfattning. De kan inte heller försörjas med ökade bidrag. Alltså bör staten skapa förutsättningar så att de kan klara sig trots minskande resurser.

Skatt efter bärkraft har tidigare varit en fundamental och sund princip i samhällsekonomin. Den har rest ett skydd för medborgarna mot överhetligt godtycke. Staten har erkänt medborgarnas rätt att kunna försörja sig och först sedan hänsyn tagits till försörjningskraven har inkomsten beskattats.

Denna viktiga princip har emellertid helt satts ur spel. Så länge staten gick in med kompensatoriska bidrag hade få några principiella invändningar; man tog igen på gungorna vad man förlorade på karusellerna. Men när staten, för att minska de kostnader den slopade hänsynen till försörjningsbördan lett till, genomför besparingar just i de utgifter som skulle lindra försörjningsbördan utsätts medborgarna för ett godtycke och ett förakt som skapar oro och fruktan.

Bryt den onda spiralen

När det ekonomiska utrymmet krymper, framför allt för barnfamiljer med stora fasta utgifter, tvingar systemet föräldrarna att antingen arbeta mer, vilket ökar trycket på arbetsmarknaden, eller begära mer bidrag, vilket ökar trycket på de offentliga utgifterna. Samhället hamnar i en ond spiral.

För att möta de ökade kostnader detta ökade tryck leder till ser sig regeringen om efter andra inkomstförstärkningar. Höjd fastighetsskatt är en. Men också den har effekter; den slår mot försörjningsutrymmet, krymper människors konsumtion och ökar deras behov av ytterligare förvärvsinkomster. Den som har små resurser drabbas kännbart, i vissa fall katastrofalt. Den som har stora resurser drabbas marginellt.

En klok, ja nödvändig, politik i ett läge där förvärvsresurserna är begränsade vore att minska skatten på livets nödtorft och uppmuntra människorna att utnyttja andra resurser. Det skulle stimulera medborgarna till sparsamhet och förvaltning. Det skulle uppmuntra dem att utnyttja sin kapacitet och mångsidighet. Det skulle göra det möjligt att nå en dräglig standard också genom att hålla nere kostnaderna, genom hushållning och egenarbete.

Ett hjälplöst folk

Just boendekostnaderna är möjliga att påverka för den påhittige. Straffar samhället människor som vill hjälpa sig själva, skapas ett hjälplöst folk. Uppmuntrar samhället istället den som står på egna ben, stärks människors självkänsla och självständighet. Det innebär att man i folkdjupet frigör kreativitet och skapande som på olika sätt kommer att fortplanta sig uppåt i samhället.

Ger samhället signalen att det är omöjligt att äga en bostad för den som inte har hög inkomst, skapas häglöshet och uppgivenhet; det tjänar inget till att spara och kämpa. Att göra det möjligt att äga också för den mindre bemedlade är däremot att verka för ett jämlikt samhälle, ett samhälle där äganderätt inte heter pengar.
